

ПСИХООБРАЗОВАТЕЛНИ ПРОГРАМИ ЗА ПОВИШАВАНЕ НА РОДИТЕЛСКИЯ КАПАЦИТЕТ ЗА РЕФЛЕКСИЯ И САМОРЕФЛЕКСИЯ – СИСТЕМАТИЧЕН ОБЗОР

Доц. д-р Камелия Ханчева,
Весела Аравена

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Психообразователните програми за повишаване на родителския капацитет за рефлексия и саморефлексия са сред основните стратегии за превенция и интервенция, насочени към родители на деца с поведенчески и емоционални проблеми. Целите на настоящия систематичен обзор на литературата са: 1) да се идентифицират базираните на доказателства психообразователни програми за родители на деца над тригодишна възраст, които целят повишаване на родителския капацитет за рефлексия и саморефлексия; 2) да се опишат характеристиките и резултатите на тези програми върху параметри на родителското функциониране, отношенията родител – дете и поведението на децата. Настоящият систематичен обзор следва протокола за систематичен преглед (PRISMA-P). В четири от изследваните програми има данни за значително повишаване на способността за рефлексия, в две от тях – и за намаляване на родителския стрес, а в останалите са докладвани тенденции. Директно сравнение между програмите е невъзможно поради разлики в изследователския дизайн.

Ключови думи: рефлексивно функциониране; ментализиране; психообразователни програми; родители; родителски капацитет

Въведение

Програмите с фокус върху отношенията и качеството на връзката родител – дете са интервенции, предназначени да подобрят способността на родителите да разбират мислите, чувствата и поведението на децата си, както и своите собствени преживявания и поведения. За обозначаването на тази способност се използва терминът „ментализиране“ или „рефлексивно функциониране“. Ментализирането включва в себе си: 1) саморефлексия – отсрочено във времето осъзнаване на собствените ни емоции, преживявания и мисли в емоционално наситен момент на взаимодействие с друг

човек; 2) рефлексия за преживяванията на другия човек в ситуацията; и 3) осъзнаването на въздействието, което другият може да има върху нас. Множество програми, основаващи се на ментализационната теория, имат за цел да повишат чувствителността и отклика на родителите, да намалят стратегиите за „дисциплиниране без разбиране“ и да насърчат положителното взаимодействие родител – дете.

Анна Фройд въвежда понятие „водене и насочване на детето“ като синоним на детска психотерапия. Оттогава работата с родители се приема за добрия стандарт в психологическите интервенции (Freud 1997). Съвременните подходи за работа с родители се отличават основно по целите, които се поставят – от образователни до самопознавателни. Подходите, включващи ментализацията на родителя като медиатор на промените у детето, предполагат развитието на интервенции, директно целящи повишаването на капацитета на родителя да ментализира. Способността на родителите за рефлексия и метакогнитивно мониториране позволява да се разпознават и регулират собствените емоции, да се назовават състоянията на детето и така да се изграждат отношения на доверие и интерес към вътрешните преживявания на всеки човек (Hancheva 2019). Капацитетът на родителя за ментализиране доказано служи като протективен фактор при справяне с различни стресове от средата (Fonagy et al. 1997). Рефлексивното функциониране е по-силен предиктор на качеството на привързаността у детето от модела на привързаност на родителя (Fonagy et al. 2002).

Планирането на интервенции, целящи повишаване на родителската способност за ментализиране има четвъртвековна история (Camoirano 2017; Muir, Lojkasek & Cohen 1999; Sadler, Slade & Mayes 2006). Данните за ефективността на различни методики затвърждават резултатите от лабораторните изследвания за ползата от работата с родители в овладяване на проблеми в детското развитие.

До момента са направени четири обзора на типа и ефекта на интервенции, повишаващи ментализацията на родителите (Byrne, Murphy & Connon 2020; Camoirano 2017; Lavender, Waters & Hobson 2023; Lo & Wong 2020). В практиката, както и по отношение на коментираните по-горе модели, се наблюдават припокриване и неразграничаване на терапевтични интервенции и програми за родители. Настоящият обзор има за цел да въведе подобно разграничение, като постави акцент върху психообразователния компонент на програмите за родители. Специфичните цели на обзора са: 1) да изнамери и обобщи психообразователните програми за груповата работа с родители в базирания на ментализиране теоретичен модел; 2) да опише структурата на наличните програми и 3) да обобщи данните за ефикасността на изследваните програми. Обзорът ще допринесе за сравнение на основаните на доказателства програми, което би задълбочило теоретичното познание за механизмите

на промяна при интервенции с родители и деца и би улеснило избора за приложението им в практиката при специфични групи и различни контексти.

Метод

Спазени са насоките за докладване на резултатите от прегледа на обхвата (Moher et al. 2010). Финалният протокол е регистриран на платформата Open Science Framework¹ на 17 юни 2023 г.

Стратегия за търсене

В три времеви етапа е проведено систематично търсене в шест бази данни – PsycINFO, MEDLINE, EMBASE, CINAHL, Scopus и колекция „Психология и поведенчески науки“, за идентифициране на релевантни изследвания. Предварителен обзор определи обхвата и идентифицира общи фрази в литературата, които да се използват като термини за търсене, заглавия на теми и ключови думи. Първоначалното търсене е проведено на 18 май 2022 г., ревизирано на 20 декември 2022 г. и окончателно осъвременено на 21 май 2023. Търсенето е организирано в три оси: 1) термини и заглавия, свързани с психообразователни подходи: *psychoeduc** OR *program** OR *service** OR *intervention** OR *treatment outcome* AND *outcome*/efficac*/result*/effective**), 2) термини и заглавия, свързани с родители или настойници: *parent** OR *mother** OR *father** OR *caregiver** OR *guardian** OR *foster** OR *family** и 3) термини и заглавия, свързани с понятията за рефлексивно функциониране и ментализация: *mentalizing* OR *mentalising* OR *mentalization* OR *mentalisation* OR *reflective functioning* OR *reflective function* OR *mentalizing*. Зададените ключови думи бяха комбинирани с оператор “AND”.

Идентифицираните статии са прегледани първо по заглавие и резюме, а впоследствие и като пълни текстове. Информацията от селектираните статии за включване в систематичния преглед е извлечена и разпределена в групи. Библиографията от включените изследвания е допълнително проверена, за да се идентифицират статии, отговарящи на критериите за включване. Този процес е проведен независимо от двама изследователи (авторите), като несъответствията се разрешиха чрез дискусия с трети изследовател.

Критерии за включване и изключване

Статиите, включени в прегледа, отговарят на следните критерии: 1) оригинални научни статии; 2) статии с пълен текст на български или английски език; 3) използвана методология за количествено изследване; 4) прилага се психообразователна форма на интервенция, но не като част от терапевтичен процес; 5) имат подготвен наръчник или формулирани насоки за прилагане; 6) програмата се състои от не по-малко от три и не повече от двадесет сесии; 7) представени са оригинални данни от приложение на програмата; 8) предназначена

е за работа с родители на деца над 3-годишна възраст; 9) прилага се в групов формат.

Няма ограничения върху участниците (възраст, психичен статус, родителска роля и др.). По отношение на типа интервенция, всяка психообразователна интервенция, предоставена от предварително обучен специалист, включително интервенции лице в лице и/или онлайн, отговарят на условията за включване. Не са формулирани ограничения и по отношение на докладваните резултати от интервенциите.

Процедура за скрининг

Двамата изследователи провериха независимо заглавията и резюметата на идентифицираните статии и пълните текстове съобразно критериите за включване. За оформяне на окончателния списък от програми са допълнително проверени всички идентифицирани обзори, метаанализи, прегледи на интервенции и програми за подобряване на родителския рефлексивен капацитет, както и библиографията на включените статии.

Извличане на данни

Извлечените данни са организирани по следните характеристики: автор/и, година, характеристики на извадката (демографски данни), дизайн на изследването, характеристики на извадката (брой участници, пол на родител/и, възраст на родител/и, възраст на дете), интервенция (име на програмата, вид), инструменти за измерване на ефективността, резултати от интервенцията (където са налични).

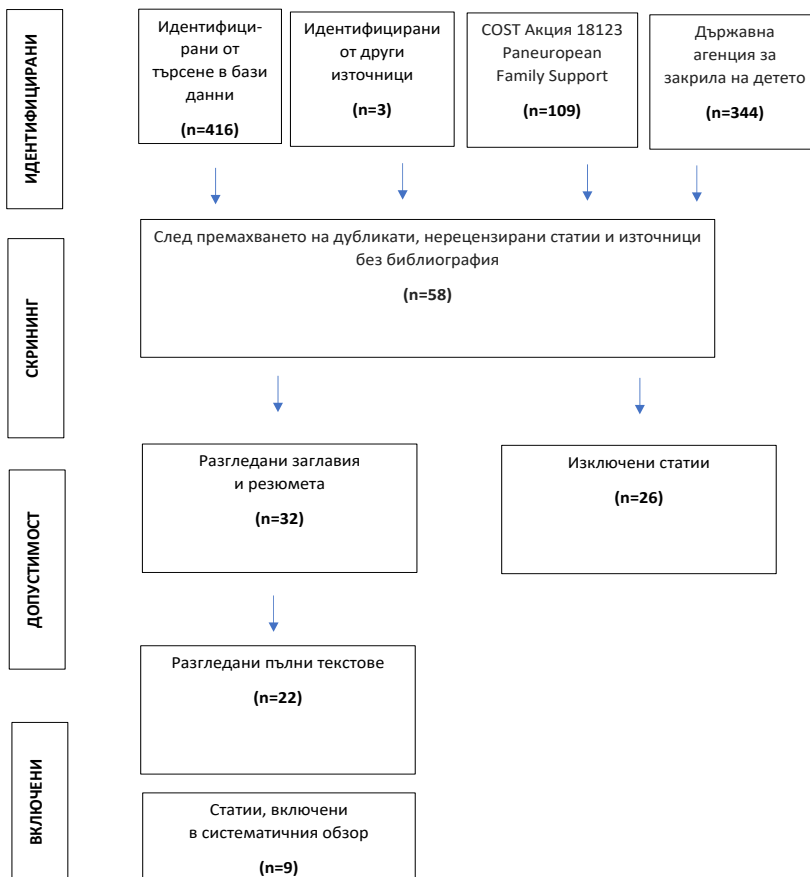
Резултати

Включване на интервенции и програми

Всички процедури, описани в протокола за систематичен преглед (Moher et al. 2010), са спазени. Фигура 1 представя алгоритъм на пълното търсене в литературата. Идентифицирани са общо 416 източника от шестте електронни бази данни. След премахването на дубликати, нерецензирани статии и източници без библиография остават 54 заглавия и резюмета. Допълнително търсене на източници в библиография, сива литература и доклади от конференции откри четири програми (Alkabez-Esquenazi et al. 2021; Gotseva-Balgaranova, Popivanov & Mutafchieva 2020; Gilmartin 2023, Goyette-Ewing et al. 2002). Прегледана е и електронна база данни на COST Акция 18123 Paneuropean Family Support с компендиум от програми в подкрепа на семейството. Идентифицирани бяха 109 програми, отговарящи на критерий „възраст на децата“, но само една психообразователна програма (адаптирана версия на оригинална програма, включена в сто и деветте източника). Прегледът на регистъра на издадените лицензи за доставчици на услуги към

Държавната агенция за закрила на детето² разкри 344 интервенции. Всички бяха прегледани и оценени според критериите.

Източници, отговарящи на критериите, са прегледани от двама независими оценители, за да се идентифицират и изберат проучвания, които изглеждат подходящи за включване. Общо 32 изследвания бяха изключени след проверка на заглавието и резюмето, оставяйки 22 статии за преглед на пълния текст. Тези статии бяха извлечени и допълнително проверени от двама независими оценители. След преглед на пълните текстове на избраните публикации бяха идентифицирани 9 изследвания, които да бъдат включени в прегледа. Процесът на селекция е представен на фиг. 1.

Фигура 1. Флоучарт на систематичния обзор

Изключения

В обзора са включени и пет изключения. Аргументите за коментирането на всяка от тези програми са, както следва. 1) Според насоките за културна и езикова адаптация, различните версии на програмите се оценяват отделно (Baumann et al. 2015). Шведската адаптация на груповия формат за родители на програмата „Кръг на сигурността“ (COS-P, Trygghetscirkeln) е включена в обзора, въпреки че липсват данни на английски за изследвания и ефекта от приложението ѝ; 2) Програмата EBTS-Programme е разработена за специфичен контекст, участници и работа с травма (Gotseva-Balgaranova, Popivanov, & Mutafchieva 2020). Първата част от четири сесии представлява групов психообразователен модел на работа с родители и отговаря на критериите за включване в обзора; 3) Програмата „Предимство за родителите“ е първата по време, разработена в наръчник програма, в теоретичната рамка на рефлексивно родителство и способност за ментализиране. Не бяха открити данни за изследвания върху приложението ѝ в първоначално създадения вариант; 4) Ирландска програма за приемни родители, базирана на психотерапия на диадата родител – дете (Gilmartin 2023). Програмата включва 12 сесии, част от които са психообразователни, в групов формат, насочени към повишаване на ментализирането, а останалата част са индивидуални терапевтични сесии и 5) Програмата „Рефлексивно родителство“ на Райт институт (Grienberger et al. 2004), подобно на предходната, е описана и предполагаемо прилагана на практика програма, но липсват изследвания и данни за ефекта от нейното приложение и в обзора е включена по-късна израелска адаптация и модификация на тази програма, наречена ДУЕТ (DUET) (Menashe-Grinberg et al. 2021).

Характеристики на програмите

Всяка програма се осъществява по предварително зададен времеви график, в затворена група от определен брой, предварително подбрани (поканени) участници. Подробни характеристики на програмите са представени в таблица 1.

Таблица 1. Характеристики на времевата структура и рамка на програмите

Програма, оригинално заглавие, автори, година	Сесии	Време	Седмици	Р/гр.
Семейството в ума ни (Family Minds), (Adkins et al. 2021)	3	180	4 – 6	-
Рефлексивно родителство – адаптация (Alkabez-Esquenazi et al. 2021)	8	120	8	7 – 14
Семейството в ума ни (Family Minds), (Bammens et al. 2015)	3	180	4 – 6	10 – 20
Програма за родители на деца от аутистичния спектър , (Enav et al. 2019)	4	90	4	8 – 10
Кръг на сигурността – групов формат за родители (COS-P) (Maupin et al. 2017)	8	90	8 – 10	-
ДУЕТ (DUET Parenting Program), (Menashe-Grinberg et al. 2021)	12	90	12	3 – 9 (6)
Рефлексивно функциониране за приемни родители/осиновители (Reflective Fostering Programme), (Midgley et al. 2017)	10	180	10	6 – 10
Кръг на сигурността – DVD формат (COS-DVD) (Rostad, 2017)	8	-	8	5 – 10

Названия и съдържание на колоните: Сесии = брой сесии, Време = продължителност на една сесия в минути, Седмици = продължителност на програмата в седмици, Р/гр. = брой родители в група.

Броят на сесиите, приложени в интервенциите, варира от три до дванайсет, а продължителността на всяка групов сесия е от 90 до 180 минути. Продължителността на интервенцията във времето е от 4 до 12 седмици. Повечето програми предвиждат сесии веднъж седмично, но има и такива, които оставят по-дълъг период между сесиите с цел натрупване на лични преживявания и опит. Едно изследване не отчита продължителност на сесията (Rostad et al. 2015), а три не уточняват брой участници в група (Adkins, Luyten & Fonagy 2018; Adkins et al. 2021; Maupin et al. 2017).

Видове интервенции, теоретична рамка и терапевтични елементи или компоненти

От включените в обзора изследвания на психообразователни програми, четири са предназначени за приемни родители (Adkins et al. 2018; Adkins et al. 2021; Bammens et al. 2015; Midgley et al. 2017), като три от тях са за една и съща програма – „Семейството в ума ни“. Програмата е създадена като психообразователна програма за повишаване на ментализационния капацитет на приемните родители, грижещи се за деца, които е много вероятно да имат в различна степен прояви и проблеми вследствие от травма в развитието. Те-

мите, заложен в програмата, имат за цел да предоставят по разбираем начин информация за травма, привързаност, поведение, емоции, чувствително и рефлексивно родителство и ментализиране. Четвъртата програма първоначално е разработена за приемни родители (Midgley et al. 2017), но съществува и като вариант за биологични родители (Alkabez-Esquenazi et al. 2021). Програмата е разработена по модела и едноименната програма за „рефлексивно родителство“ (Alkabez-Esquenazi et al. 2021; Cooper & Redfern 2016) и цели повишаване на рефлексивния родителски капацитет и по-добро разбиране на емоционалната саморегулация и регулация в диада. Една от програмите е адаптация и доразвитие на съществуващ, описан в наръчник модел за рефлексивно родителство, но модифицирана за нуждите на родители на деца от аутистичния спектър (Enav et al. 2019). В сесиите на програмата акцентът е върху емоциите, емоционалната регулация, ментализационните стратегии и теми, специфични за родители на деца от аутистичния спектър. Две от изследванията са върху адаптации на програмата „Кръг на сигурността“ – групов формат за родители (COS-P) (Maupin et al. 2017) и DVD вариант (Rostad 2014). Програмите включват разнообразни компоненти – психообразователна част, дискусия относно родителството и ментализирането, учене чрез преживяване, домашна работа, включително задачи за деца и родители у дома, тренинг на умения, гледане на видео материали и обсъждането им, ролеви игри и предварително подготвени материали за участниците в програмата.

Дизайн на изследването и методология

Само две от включените в обзора изследвания следват дизайн на рандомизирано контролирано проучване (Adkins et al. 2021; Alkabez-Esquenazi et al. 2021). В изследването на Adkins et al. (2021) контролната група получава обичайната, предлагана на приемни родители интервенция, докато Alkabez-Esquenazi et al. (2021) използва контролна група от типа „списък на чакащи“. Три са програмите, изследвани с дизайн на нерандомизирано контролирано проучване (Adkins et al. 2018; Bammens et al. 2015; Enav et al. 2019), едно с квазирандомизирано контролирано проучване (Rostad et al. 2015), едно с квазинерандомизирано контролирано проучване (Menashe-Grinberg et al. 2021) и две с квазиекспериментален дизайн „тест преди и след“ (Maupin et al. 2017; Midgley et al. 2019). За измерване на ефекта от интервенцията са използвани различни самоописателни въпросници, полуструктурирани и неструктурирани интервюта и задачи за изпълнение (табл. 2).

Таблица 2. Характеристики на програмите, включени в систематичния обзор

Автор, година	Характеристика на извадката	Дизайн на изследването	Размер на извадката	Заглавие на програмата	Инструменти за измерване на ефективността
Adkins, Luyten and Fonagy (2018)	САЩ Приемни родители/осиновители	Нерандомизирано контролирано проучване с активна контролна група	N = 102	Семейството в ума ни (Family Minds)	PRFQ, RF-FMSS, PSI-SF
Adkins, Reisz, Hasdemir and Fonagy (2021)	САЩ Приемни родители/осиновители	Рандомизирано контролирано проучване с активна контролна група	N = 89	Семейството в ума ни (Family Minds)	PRFQ, FMSS, PSI-SF, SDQ
Alkabes-Esquenazi, L., Diaz-Hernandez, R., Zapata, J., Conzales Flores, S., Redfern, S., (2021)	Панама Родители	Рандомизирано контролирано проучване с контролна група от типа „списък на чакащи“	N = 40	Рефлексивно родителство – адаптация	PSI-SF, BPES, PRFQ, SDQ, ERC
Bammens, Adkins and Badger (2015)	САЩ Приемни родители/осиновители	Нерандомизирано контролирано проучване с активна контролна група	N = 31	Семейството в ума ни (Family Minds)	FMMS
Enav, Y., ErhardWeiss, D., Kopelman, M., Samson, A. C., Mehta, S., Gross, J. J., & Hardan, A. Y., (2019)	САЩ Родители на деца от аутистичния спектър	Рандомизирано контролирано проучване с контролна група от типа „списък на чакащи“	N = 64	Програма за родители на деца от аутистичния спектър	ERQ CBCL PSOC

Таблица 2. Характеристики на програмите, включени в систематичния обзор (продължение)

Автор, година	Характеристика на извадката	Дизайн на изследването	Размер на извадката	Заглавие на програмата	Инструменти за измерване на ефективността
Maupin, A. N., Samuel, E. E., Nappi, S. M., Heath, J. M., & Smith, M. V (2017)	САЩ Родители	Тест „преди и след“	N = 131	Кръг на сигурността – групов формат за родители (COS-P)	PHQ-9, PSCS, PRFQ, CPRS
Menashe-Grinberg, A., Shneer, S., Meiri, G. & Atzaba-Poria, N. (2021)	Израел Родители	Квазинерандо-мизирано контролирано проучване с контролна група от типа „лист на чакащи“	N = 70	ДУЕТ (DUET Parenting Program)	PDI-R, MM, PBAF, PLOC, PSOC, EAS, CBCL, SSRS, SNACK DELAY TASK,
Midgley, N., Cirasola, A., Austerberry, C., (2017)	Великобритания Приемни родители	Тест „преди и след“	N = 28	Рефлексивно функциониране за приемни родители/осиноводители/ Reflective Fostering Programme	PRFQ PSI-SF RFQ BP-SES SDQ BAC-C ERC
Rostad, W. L. (2014)	САЩ Родители	Квазирандо-мизирано контролирано проучване и квазирандо-мизиран кросоувър дизайн	N = 37	Кръг на сигурността – DVD формат (COS-DVD)	PARQ, ECR-R, PCRI, CCNES, PRFQ, PHQ-8, BTPS

Пълни названия на използваните инструменти: PDI-RF – Интервю на родителите относно развитието – рефлексивно функциониране (PDI-RF, Slead 2020), PDI – Интервю на родителите относно развитието (PDI, Slade 2004), PRFQ – Родителски въпросник за рефлексивно функциониране (Luyten et al. 2017), FMSS – Задача за рефлексивно функциониране, PSI-SF – Индекс за родителски стрес (Abidin 1995), SDQ – Силни и слаби страни на детето (Kalchev 2008), BPES – Възприемана родителска себеэффективност (Woolgar, unpublished data), ERC – Скала за емоционална регулация (Shields 1995), CBCL – Рейтингова скала за психично здраве, PHQ-9 – Здравен въпросник (PHQ-8; Kroenke, Strine, Spitzer, Williams, Berry, & Mokdad 2009), CPRS – Скала за оценка на обща психопатология (Asberg 1987), PDI-R – SNACK DELAY TASK, PARQ – (PARQ; Rohner & Khaleque 2005)

ECR-R – Преживявания в близки взаимоотношения (ECR-R; Fraley, Waller, & Brennan 2000), PCRI – Родителско-детски взаимоотношения (PCRI; Gerard 1994), CCNES – Скала за справяне с детските негативни емоции (CCNES; Fabes, Eisenberg, & Bernzweig 1990), BTPS – Скала за оценка на вероятността от отпадане от участие в интервенцията (BTPS; Colonna-Pydyn, Gjesfjeld, & Greeno 2007), RF-FMSS – Задача за рефлексивно функциониране (Bammens et al. 2015).

Резултати от интервенциите

Значително увеличение на рефлексивното функциониране ($d=.74$) в интервенционната група в сравнение с контролната група се наблюдава в изследването на програмата „Семейството в ума ни“ (Adkins et al. 2018). В изследването на същата програма от 2021 г. е отчетена значителна разлика в рефлексивното функциониране, измерено шест месеца след интервенцията, с голям размер на ефекта (измерен чрез Задача за рефлексивно функциониране, RF-FMSS) в сравнение с първоначалното ниво и в сравнение с контролната група (Gottschalk & Gleser 1969), измерено с Въпросник за рефлексивно функциониране на родители (Luyten et al. 2017). Изследването, проведено през 2015 г., отчита подобрене на родителското рефлексивно функциониране, измерено със Задача за рефлексивно функциониране, в интервенционната група в сравнение с контролната група (Bammens et al. 2015). В програмата, адаптирана за родители на деца от аутистичния спектър, са отчетени значително увеличение ($d=.41$) на вярванията, че емоциите подлежат на промяна, измерено с въпросник за Имплицитна теория за емоциите (Tamir et al. 2007) в интервенционната група в сравнение с контролната група. Отчетени са значителни намаления на проблемното поведение на децата ($d=.13-.33$) в интервенционната група в сравнение с контролната група, измерено с Поведенческа рейтингова скала (Achenbach & Edelbrock 1983), и значително увеличение на родителската себеувереност ($d=.37$) в интервенционната група в сравнение с контролната група, измерена със Скала за родителска компетентност (Enav 2019). В панамската адаптация на програмата за рефлексивно родителство са отчетени значителни промени в родителския стрес и в рефлексивното функциониране, специално в подскалата „Интерес и любопитство към психичните състояния на детето“ (Alkabez-Esquenazi et al. 2021). В изследването на програмата „Кръг на сигурността – групов формат за родители“ (COS-P) са отчетени по-малко депресивни симптоми у родителите, без статистически значима промяна в другите измерени показатели (Maurin et al. 2017). В програмата за приемни родители „Рефлексивно функциониране за приемни родители/осиновиители“ са отчетени значително намаление на родителския стрес ($d=.56$), измерено с Индекс на родителския стрес (Abidin 1995), и значително намаление на трудностите, свързани с емоциите и проблемното поведение при децата ($d=.3$)

и ($d=.29$), измерено със Силни и слаби страни на детето (Goodman & Goodman 2009, 2012) и с Рейтингова скала за психично здраве на детето (Midgley et al. 2019). В изследването на програмата ДУЕТ е отчетено повишаване на родителската рефлексивна функция, измерено с Интервюто на родителите относно развитието, което отразява сложните и по-задълбочени аспекти на рефлексивното функциониране (Menashe-Grinberg et al. 2021).

Дискусия

Психообразователните програми намират все по-широко приложение в контекста на семейните и училищните интервенции (Byrne, Murphy & Connors 2020). Теоретичната рамка на включените в настоящия обзор програми дефинира ясно предполагаемия механизъм на промяна и обуславя фокусирането на интервенциите върху конкретен, ключов аспект в родителското функциониране. Програмите са с различна продължителност, но не повече от 12 сесии. Тази продължителност е в съзвучие с данни от друго изследване на съществуващи програми за повишаване на родителската рефлексивност, според които именно кратката продължителност на програмите се свързва с по-голямо подобрене в сравнение с по-интензивни програми и интервенции (Bakermans-Kranenburg et al. 2005).

Повишаването на родителския капацитет за рефлексия и саморефлексия е една от основните и ефективни стратегии за превенция и интервенция, насочени към родители на деца с поведенчески и емоционални проблеми. Голяма част от психообразователните програми за повишаване на родителския рефлексивен капацитет са създадени като програми за потенциално проблемни диади родител – дете, каквито предполагаемо са диадите приеман родител/осиновител – дете. В последните 5 – 7 години изследванията върху ефекта на тези интервенции водят към все по-широкото им приложение като програми за превенция, насочени към всички възрастни в позиция на грижещ се.

Програмите, включени в настоящия обзор, трябва да се разглеждат в контекста на следните ограничения: преобладават англоезични изследвания, въпреки данните за други езикови адаптации или оригинални разработки на програми. Разнородната методология и дизайн затрудняват директното сравняване на ефектите и ограниченията на съответните програми в конкретните им приложения. Интересът към този тип програми, благоприятното съотношение себестойност/ефективност и ясната теоретична рамка налагат по-нататъшно изследване с по-големи размери на извадката при оценка на качеството на прилагане и придържане към модела.

Заклучение

Психообразователните програми, основаващи се на теорията за родителското ментализиране, са обещаваща пресечна точка на теоретичните новости в психологическата наука и практическото им приложение в широкомащабни

инициативи за работа с родители в извънклиничен контекст. Представените програми предлагат ефективен модел за превенция на психосоциални проблеми у децата посредством развитие на родителския капацитет за рефлексия върху детските преживявания и саморефлексия.

Благодарности и финансиране

Това изследване е финансирано от Европейския съюз – NextGenerationEU, чрез Националния план за възстановяване и устойчивост на Република България, проект SUMMIT BG-RRP-2.004-0008-C01, РД-39-335 от 10.7.2023.

NOTES

1. РЕГИСТРИРАН ПРОТОКОЛ ЗА СИСТЕМАТИЧНИЯ ОБЗОР. *Онлайн платформата Open Science Framework*. Available from: osf.io/f47v2. [Viewed 2023-6-17].
2. Вж. ЛИЦЕНЗИРАНИ ПРОГРАМИ. *Сайт на Държавна агенция „Закрила на детето“*. Available from: <https://sacp.government.bg/>. [Viewed 2022-20-12].
3. AMERICAN PSYCHOLOGICAL ASSOCIATION PRESIDENTIAL TASK FORCE ON EVIDENCE-BASED PRACTICE. (2006). Evidence-based practice in psychology. *American Psychologist*, no. 61, pp. 271 – 285.

Acknowledgments and funding

This study is financed by the European Union-NextGenerationEU, through the National Recovery and Resilience Plan of the Republic of Bulgaria, project SUMMIT BG-RRP-2.004-0008-C01, РД-39-335 от 10.7.2023.

REFERENCES

- ABIDIN, R. R., 1995. *Parenting stress index*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- ACHENBACH, T. M.; EDELBROCK, C. S., 1983. *Manual for the child: Behavior checklist and revised child behavior profile*. Burlington: Department of Psychiatry, University of Vermont.
- ADKINS, T.; LUYTEN, P. & FONAGY, P., 2018. Development and preliminary evaluation of family minds: a mentalization-based psychoeducation program for foster parents. *Journal of Child and Family Studies*, vol. 27, no. 8, pp. 2519 – 2532. Available from: <https://doi.org/10.1007/s10826-018-1080-x>.
- ADKINS, T.; REISZ, S.; HASDEMIR, D. & FONAGY, P. (2021). Family Minds: A randomized controlled trial of a group intervention to improve foster parents' reflective functioning. *Development and psychopathology*, pp. 1 – 15. Available from: <https://doi.org/10.1017/S095457942000214X>.

- ALKABEZ-ESQUENAZI, L.; DIAZ-HERNANDEZ, R.; ZAPATA, J.; CONZALES FLORES, S. & REDFERN, S., 2021. Hallazgos preliminares sobre la eficacia del programa Crianza Reflexiva para cuidadores de niños entre 4 y 12 años de edad. Congreso Nacional de Ciencia y Tecnología – APANAC: *Acta de artículos*, pp. 367 – 374. Available from: <http://doi.org/10.33412/apanac.2021.3237>.
- BAKERMANS-KRANENBURG, M. J.; VAN IJZENDOORN, M. H. & BRADLEY, R. H., 2005. Those who have, receive: The Matthew effect in early childhood intervention in the home environment. *Review of Educational Research*, vol. 75, no. 1, pp. 1 – 26. Available from: <https://doi.org/10.3102/00346543075001001>.
- BAMMENS, A.S.; ADKINS, T. & BADGER, J., 2015. Psycho-educational intervention increases reflective functioning in foster and adoptive parents. *Adoption & Fostering*, vol. 39, no. 1, pp. 38 – 50. Available from: <https://doi.org/10.1177/0308575914565069>.
- BAUMANN, A.A.; POWELL, B.J.; KOHL, P.L.; TABAK, R.G.; PENALBA, V.; PROCTOR, E.E.; DOMENECH-RODRIGUEZ, M.M. & CABASSA, L.J., 2015. Cultural Adaptation and Implementation of Evidence-Based Parent-Training: A Systematic Review and Critique of Guiding Evidence. *Children and youth services review*, no. 53, pp. 113 – 120. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2015.03.025>.
- BYRNE, G.; MURPHY, S. & CONNON, G., 2020. Mentalization-based treatments with children and families: A systematic review of the literature. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, vol. 25, no. 4, pp. 1022 – 1048.
- CAMOIRANO, A., 2017. Mentalizing makes parenting work: A review about parental reflective functioning and clinical interventions to improve it. *Frontiers in Psychology*, no. 8, pp. 1 – 12. Available from: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.00014>.
- COHEN, N. J.; MUIR, E., PARKER, C. J.; BROWN, M.; LOJKASEK, M.; MUIR, R. & BARWICK, M., 1999. Watch, wait and wonder: Testing the effectiveness of a new approach to mother-infant psychotherapy. *Infant Mental Health Journal*, vol. 20, no. 4, pp. 429 – 451. Available from: [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1097-0355\(199924\)20:4<429::AID-IMHJ5>3.0.CO;2-Q](https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-0355(199924)20:4<429::AID-IMHJ5>3.0.CO;2-Q).
- COOPER, A.; REDFERN, S., 2016. *Reflective parenting: A guide to understanding what's going on in your child's mind*. Routledge.
- FONAGY, P.; REDFERN, S. & CHARMAN, T., 1997. The relationship between belief–desire reasoning and a projective measure of attachment security (SAT). *British Journal of Developmental Psychology*, no. 15 (Pt. 1),

- pp. 51 – 61. Available from: <https://doi.org/10.1111/j.2044-835X.1997.tb00724.x>.
- FONAGY, P.; GERGELY, G.; JURIST, E. & TARGET, M., 2002. *Affect Regulation, mentalization and the development of the self*. New York: Other press.
- FREUD, A., 1997. *Introduction to Child Psychoanalysis*. Sankt Petersburg: V.E. Psychoanalytic Institute.
- GIBAUD-WALLSTON, J.; WANDERSMANN, L.P., 1978. *Development and utility of the parenting sense of competence scale*. Nashville: John F. Kennedy Center for Research on Education and Human Development.
- GILMARTIN, D., 2023. *Five Rivers Child Care Fostering Programme*. SPR 2023.
- GOODMAN, A.; GOODMAN, R., 2009. Strengths and difficulties questionnaire as a dimensional measure of child mental health. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, no. 48, pp. 400 – 403. Available from: doi:10.1097/CHI.0b013e3181985068.
- GOODMAN, A.; GOODMAN, R., 2012. Strengths and Difficulties Questionnaire scores and mental health in looked after children. *British Journal of Psychiatry*, no. 200, pp. 426 – 427.
- GOTTSCHALK, L. A.; GLENER, G. C., 1969. *The measurement of psychological states through the content analysis of verbal behavior*. Berkeley, CA: University of California Press.
- GOTSEVA-BALGARANOVA, K.; POPIVANOV, I.D. & MUTAFCHIEVA, M., 2020. Impact evaluation of the evidence-based trauma stabilisation programme for refugee, asylum seeking, and immigrant families. *Psychodrama Soziom*, no. 19 (Suppl 1), pp. 147 – 160. Available from: <https://doi.org/10.1007/s11620-020-00568-8>.
- GOYETTE-EWING, M.; SLADE, A.; KNOEBBER, K.; GILLIAM, W.; TRUMAN, S. & MAYES, L., 2003. *Parents First: A Developmental Parenting Program*. Yale Child Study Center. Unpublished Manuscript.
- GRIENENBERGER, J.; POPEK, P.; STEIN, S.; SOLOW, J.; MORROW, M.; LEVINE, N. & LEHMAN, J., 2004. *The Wright Institute reflective parenting program workshop training manual*. Unpublished manual. Los Angeles, CA.: The Wright Institute.
- HANCHEVA, K., 2019. *Mentalization and early socio-emotional development*. Sofia: St. Kliment Ohridski. ISBN 978-954-074-767-5.
- LAVENDER, S.R.; WATERS, C.S. & HOBSON, C.W., 2023. The efficacy of group delivered mentalization-based parenting interventions: A systematic review of the literature. *Clin Child Psychol Psychiatry*, vol. 28, no. 2, pp. 761 – 784. Available from: doi: 10.1177/13591045221113392.

- LO, C.K.M.; WONG, S. Y., 2020. The effectiveness of parenting programs in regard to improving parental reflective functioning: a meta-analysis. *Attachment and Human Development*. Available from: doi: 10.1080/14616734.2020.1844247.
- LO, C. K.; WONG, S. Y., 2020. The effectiveness of parenting programs in regard to improving parental reflective functioning: A meta-analysis. *Attachment & Human Development*, vol. 24, no. 1, pp. 76 – 92.
- LUYTEN, P.; MAYES, L. C.; NIJSSENS, L. & FONAGY, P., 2017. The parental reflective functioning questionnaire: development and preliminary validation. *PLOS ONE*, no. 12. Available from: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0176218>.
- MAUPIN, A.; SAMUEL, E.; NAPPI, S.; HEATH, J. & SMITH, M., 2017. Disseminating a parenting intervention in the community: Experiences from a multi-site evaluation. *Journal of Child and Family Studies*, vol. 26, no. 11, pp. 3079 – 3092. Available from: <https://doi.org/10.1007/s10826-017-0804-7>.
- MOHER, D.; LIBERATI, A.; TETZLAFF, J. & ALTMAN, D. G., 2010. Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: the PRISMA statement. *Int J Surg*, vol. 8, no. 5, pp. 336 – 341. Available from: <https://doi.org/10.1136/bmj.b2535>.
- MIDGLEY, N.; CIRASOLA, A.; AUSTERBERRY, C.; RANZATO, E.; WEST, G.; MARTIN, P. & PARK, T., 2019. Supporting foster carers to meet the needs of looked after children: A feasibility and pilot evaluation of the Reflective Fostering Programme. *Developmental Child Welfare*, vol. 1, no. 1, pp. 41-60. Available from: <https://doi.org/10.1177/2516103218817550>.
- ROSTAD, W., 2014. *Examining the effectiveness of the circle of security parenting DVD program*. Doctoral dissertation, The University of Montana. <https://scholarworks.umt.edu/etd/10783>.
- SLADE, A.; ABER, J.L.; BRESGI, I.; BERGER, B. & KAPLAN, M., 2004. *The Parent Development Interview – Revised*. New York: City University of New York.
- SADLER, L. S.; SLADE, A. & MAYES, L. C., 2006. Minding the baby: A mentalization-based parenting program. In: J. G. ALLEN & P. FONAGY (Eds.), *The handbook of mentalization-based treatment*, pp. 271 – 288. John Wiley & Sons, Inc.
- SLADE, A., 2006. Reflective parenting programs: Theory and development. *Psychoanalytic Inquiry*, vol. 26, no. 4, pp. 640 – 657. Available from: <https://doi.org/10.1080/07351690701310698>.
- TAMIR, M.; JOHN, O. P.; SRIVASTAVA, S. & GROSS, J. J., 2007. Implicit theories of emotion: Affective and social outcomes across a

major life transition. *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 92, no. 4, pp. 731–744. Available from: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.92.4.731>.

TARREN-SWEENEY, M., 2013. The Brief Assessment Checklists (BAC-C, BAC-A): Mental health screening measures for school-aged children and adolescents in foster, kinship, residential and adoptive care. *Children and Youth Services Review*, no. 35, pp. 771–779.

PSYCHOEDUCATIONAL PROGRAMS FOR ENHANCING REFLECTIVE PARENTING CAPACITY: A SYSTEMATIC REVIEW

Abstract. Psychoeducational programs to enhance reflective parental capacity are among the main prevention and intervention strategies for parents of children with behavioural and emotional problems. The objectives of the present systematic literature review are: 1) to identify evidence-based psychoeducational programs for parents of children over three years of age that aim to increase parental capacity for reflection and self-reflection; 2) to describe the characteristics and outcomes of these programs on parameters of parental functioning, parent-child relationships, and children's behaviours. This systematic review follows the protocol for systematic review (PRISMA-P). In four of the studied programs, there are data on a significant increase in the ability to reflect, in two of them - on a reduction in parental stress, and in the others, tendencies are reported. Direct comparison between programs is impossible due to differences in research design.

Keywords: reflective functioning; mentalization; psychoeducational programs; parents; parental capacity

✉ **Dr. Camellia Hancheva, Assoc. Prof.**

ORCID iD: 0000-0003-0121-1750

✉ **Mrs. Vesela Aravena, PhD student**

ORCID iD: 0000-0003-1697-1701

Sofia University

Sofia, Bulgaria

E-mail: hancheva@phls.uni-sofia.bg

E-mail: hancheva@phls.uni-sofia.bg